

УДК 159.922

КОГУТ Олександра Олександрівна

кандидат психологічних наук, соціопсихолог ЦСА та НВП, старший викладач кафедри практичної психології Криворізького національного університету

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

У статті розглянуто нові перспективи розвитку психології в сучасному науково-інформаційному просторі. Автором здійснено теоретико-методологічне дослідження культурологічних детермінантів розвитку особистості: соціо-культурне комунікативне середовище; свідомість як регулятор ідей; апріорно задані пізнавально-комунікативні особливості, що сприяють різним формам розвитку свідомості; ноосферні феномени розвитку. Автором виокремлено основні тенденції розвитку особистості в суспільстві: пристосування (орієнтація на виживання), адаптація (самопізнання та організація поведінки на рівні цінностей ворожості або дружельюбності), надособистісна форма поведінки (осягнення універсальних понять, систематизація знань про світ й формування власної концепції, реалізація власного світогляду, поведінки на основі законів краси, гармонії та етики, втілення універсальних цінностей й ідей), що відповідають життєдіяльності людини на рівні індивід, особистість, індивідуальність. Сучасні науки орієнтуються на вчення В.І. Вернадського про «ноосферу», то ж психологію розглянуто як науку, яка також переживає перехідний етап у розвитку наук – від наукового мислення до світоглядної науки.

Ключові слова: *ноетика, ноопсихологія, ноосфера, особистість, світогляд, світоглядна наука, споглядання.*

Постановка проблеми. Проблема сучасної психології – пошук методології формування індивідуальності в культурологічному аспекті. Технологічний розвиток завжди супроводжувався розвитком інформаційним та комунікативним. Але поняття «техне» трактується вже Арістотелем двозначно: «техне» як технічно-механічні відкриття та «техне» як мистецьке володіння знаннями, вміннями та навичками. Дві цінності як дві основи буття, як дві споконвічні основи

світогляду особистості проявляються у даному трактуванні – духовне чи матеріальне, філософія Сходу чи Заходу. Орієнтація суспільства на матеріалістичну ідеологію вплинула на формування індустріального суспільства, в якому культура не розглядається як основний детермінуючий фактор розвитку особистості. Сфера розуму твориться в процесі зросту науки, на наукове розуміння все більш суттєво впливає культура та культурні цінності [6, с. 20]. Східна думка виражена в ідеї розвитку світогляду орієнтованого на колективну співпрацю, на взаєморозуміння, на етико-естетичні цінності все більше цікавлять сучасних психологів. То ж пошук методології сучасної психології є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічна наука завжди черпала методологію з філософських джерел. Теоретичний аналіз нових поглядів у сучасній філософії дозволив зрозуміти, що змінюючи ідеологічну позицію, змінюються погляди на розвиток особистості у суспільстві, надаються відповіді на питання, які раніше здавалися недосяжною містичною реальністю. Поняття «ноосфера» вперше застосував філософ і математик Є. Леруа, основи ноосферних положень розробили Тейяр де Шарден та В.І. Вернадський. Їх вчення продовжив філософ сучасності В.Ф. Капіца, він розробив концепцію акумуляції ноосферно-синергетичного потенціалу в культурно-історичному процесі й становлення культурно-інформаційної понадсистеми суспільства. В ній здійснив креативно-синергетичне розуміння світу й виклав результати дослідження процесу формування ноосферно-синергетичної реальності у вседності ноосферного буття і метафізики знань [6, с. 20]. У концепції показано новий характер взаємодії суб'єкта і об'єкта, розкриваються ноосферно-синергетичні можливості творчо-інтелектуальної діяльності та ролі соціокультурних комунікацій в нагромадженні когнітивно-практичного й креативно-реалізаційного синергоресурсу сучасного соціуму. Вчений досліджує етапи входження людини в ноосферне буття, що вимагає певних змін у світогляді особистості, у науковому світогляді. Воно потребує розвитку

нових можливостей особистості на рівні комунікативно-синергетичних основ розвитку особистості: змін абстрактної філософії на онтологічну, змін мотивів розвитку особистості на самомотивацію, що є можливим завдяки комунікативно-синергетичним практикам [6, с. 17]. Отже, **завдання** даної статті ми вбачаємо в здійсненні теоретичного аналізу проблеми методології сучасної психології, у виокремленні нових ідей розвитку особистості за для подальшого втілення в практичній діяльності психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження. У новому світорозумінні змінюються аспекти розуміння генезису свідомості: її трактують не як похідну від матерії та енергії, а як регулятор енергії, за В.І. Вернадським [6, с. 21]. То ж вчені розвивають уявлення про «організований Космос», що самоорганізується і самовиражається. Подібна організація розглядається як понадсистема – «космічна система». Метою створення нової світоглядної картини світоустрою є намагання намацати фундаментально-системні зв'язки між живим і неживим. Якщо на Заході розроблено матеріалістичну психологію, яка дослідила фізіологічні функції залоз, то у вчених сьогодні виникає питання про психічну складову їх діяльності [1, с. 14]. Вони намагаються поєднати матеріалістичну психологію та інтроспективну, щоб показати, що вони є тільки межами єдиної істини і разом утворюють єдину реальність. Два різні методи дослідження психіки людини: зовнішній розглядає її як механізм пристосування, зводить мислення до об'єктів, розум – до матерії (біхевіоризм Уотсона); внутрішній розглядає людину як суму потреб, імпульсів, бажань, що спонукають її до пізнання та оволодіння оточуючим середовищем [1, с. 15]. Їх поєднання є можливим: ноосферне буття поєднує матеріальне і духовне, внутрішнє і зовнішнє. Вдосконалення людської дисгармонії потребує вироблення «раціонального світогляду» та формування «вольового розуму», який вводить людину в гармонійний стан сприйняття ноосферних процесів.

Вчені шукають новий стиль мислення, що стверджує новий образ знання на основі культуuroстворюючої ролі науки. Кращим типом розуму в сьогднішній науці повинен бути розум критичний, але готовий бути переконаним; агностичний, що може досліджувати безпристрасно; той, що ставить все під сумнів, але готовий змінити свою точку зору, якщо факти можуть бути продемонстрованими; широко мислячий, розуміючий, що істини багатьох можуть визначити єдину істину [1, с.18]. Психологи здебільшого працюють із реакціями, лініями розвитку та станами людини. Західна психологія займається переважно структурою, матерією та реакцією об'єктивної людини на цей світ. Вона виокремлює механіку психічної природи, інструмент, яким керується людина. Тому її вважають механістичною, вона має справу з тим, що може бути перевірено експериментально. Почуття, мислення і діяльність співвідносяться з функціонуванням фізичних клітин і органів тіла, тому місця свобідної волі та самосвідомої поведінки немає. Проблеми сучасної психології спонукають психологів до пошуку відповідей шляхом дослідження різних станів свідомості, в яких вирішуються складні проблеми.

Щоб описати матерію філософи користуються такими апріорними формами як час та простір, приписуючи їй властивості руху, протяжності, завершеності. Ті ж самі категорії застосовують психологи для дослідження властивостей сприйняття духовної реальності (культуро-інформаційної). Дані категорії в різних площинах мають різний смисл, а в психологічній літературі вони представлені як різні форми буття: реальність «хілотропна», в якій людина усвідомлює свою матеріалістичну природу існування з її властивостями завершеності у часі й просторової вимірюваності та «холотропна», що відображає духовну цілісність надособистісного життя людини, яка усвідомлює свою нескінченну духовну сутність, яку практично неможливо виміряти в просторі. Самоусвідомлення себе в різних режимах реальності утворює різні понятійні категорії, які увібрали енергію двох різних видів буття. Адже, за М. Хайдеггером,

слово народжується із буття. Поняття універсального характеру «любов», «вічність», «віра» переживаються людиною як нескінченність духовного світу. Уотсон, як представник матеріалістичної психології не застосовує таких термінів як відчуття, сприйняття, увага, воля, образ [1, с. 21]. А поняття «свідомість», «розум і пам'ять» взагалі не набувають перспектив розвитку в такому контексті.

Ноосферна реальність – самовідтворювальна реальність, це творчий стан самосвідомості особистості, в якому знімаються протиріччя, що виникають на рівні понятійного мислення. Образне мислення творчо відтворює через уяву образи почуттів і понятійного мислення, що не мають справ із досвідом, який отримується за допомогою органів чуттів [6, с. 51]. Вчені розрізняють образно-світоглядне світорозуміння і понятійне. Розумовий потенціал повинен забезпечувати гармонію, формувати синергетичну модель світорозуміння [6, с. 57]. Головну якість часового простору Ч. Пірс вбачає в тому, що в ньому існує реальність «живих ідей», що спрямовується «ментальними діями» й вищим законом буття – «законом розуму» і всі «ментальні дії» трансформуються у вищий закон, що представляє собою живу гармонію [6, с. 30]. Із новим типом мислення на основі культури людина набуває свободи безперервної зміни програми своєї поведінки заради її удосконалення, підвищує ефективність своєї діяльності, засоби їх вирішення [6, с. 57].

За часів античності формувались знання у вигляді понять (за Сократом, без понять не буває знань). Але на сьогоденній день існує проблема взаєморозуміння: різні речі називаються одним поняттям і навпаки, різні поняття формулюють різні люди по відношенню до одних і тих самих речей. Понятійна реальність ускладнюється тим, що виявлена смислова побудова соціального світу – в одне й те ж саме поняття вкладено різні смисли. Яким повинен бути фактор взаєморозуміння? Сучасні філософи вбачають розв'язання таких проблем в їхньому трансцендентальному або субстанціональному значенні [6, с. 70]. Понятійні протиріччя знімаються в буттєвісному аспекті [6,

с. 71]. К. Ясперс вважав, що тільки в знанні свого буття людина виходить за межі свого лише даного йому існування і отримує самобуття у світі, котрий фактично є буттям у часі. І. Пригожин розвивав нову «телеологію» (майбуття) в напрямку становлення реального світу від нижчих, простих форм організації буття до вищих самоорганізаційних відкритих систем, де буття і мислення безпосередньо співпадають [6, с. 75]. Ю.В. Петров робить висновок, що мій внутрішній світ, роблячи мене суб'єктом, належить не тільки мені; в такій же мірі він належить зовнішньому довкіллю. Щоб вийти за межі однобокого тлумачення подій необхідно долати складні ментальні моделі. У великих системах і понадскданих структурах всі обмеження ментальних моделей взагалі не діють, виходять за межі логіки [6, с. 79]. Дж. О'коннор і І. Макдермот знаходять засоби системно-складного мислення: самоприспособування – оціночне мислення і об'єкти буття ототожнюються; рекурсія – часті прийоми приспособування ускладнюють мисленнєві процеси на більш складному рівні до безкінечності; ідентифікація – я стаю собою через залучення інших на основі буття-мислення з іншими, через суспільні комунікації [6, с. 81].

Відомо, що важливим критерієм психічного здоров'я є наслідування ідей (М. Люшер). Ідея як вище духовне осяяння в психології трактується як «духовний інсайт», в ній закладена така висота світорозуміння, що людина може подібне відобразити тільки в «образі мислення» в уявленні, в мрії, у «образному світогляді» [6, с. 32]. Ч. Пірс стверджував, що кожна ідея передається від одного розуму до іншого через зв'язок ідей. Такий феномен проявляється в ноосферо-синергетичній реальності, за В.Ф. Капіцею, адже, він включає взаємний потяг ідей, що має такі складові: почуття в основі ідеї, енергія з якою діє ідея, тенденція ідеї впливає на формування нової ідеї, комунікація як дотикання до розумової ідеї. Він також припускав існування позапросторового і позачасового зв'язку розумів. На його думку, Ч. Пірс заснував основи нового світорозуміння – понятійно-розумового, почуття виводив з понятійно-ідейних властивостей людського розуму. Адже, простір він уявляв як

континуум безперервних умовних ідей, котрий завдяки появі все нових ідей розширюється в напрямку все більшої за обсягом множини ідей. У часі ця безкінечна множина ідей узагальнюється в поняттях у напрямку все більш високого рівня. В синтезі формується просторово-часова реальність із всезагальними розумовими ідеями [6, с. 31]. В просторі ідеї репродукуються з безкінечного і невичерпного джерела живих ідей, а в часі вони узагальнюються і осмислюються як знання все більш високого порядку, що в регулярній часовій послідовності-безперервності перетворюються на наукове знання.

У погляді на існуючий світ мислителі сучасні сходяться на тому, що несумісне не зводиться до протиріч, а сумісне – до тотожності. Психологія західна і східна так сильно відрізняються, що тільки нещодавно науковці почали замислюватися над можливістю їхньої фундаментальної єдності і про те, що нове уявлення про людину може з'явитися в результаті їхнього злиття [1, с. 18]. Недосконалість суспільної організації внаслідок соціальної ентропії призводить до турбулентних процесів, суспільної дезорганізації і дегуманізації з можливістю тотальної соціальної катастрофи [6, с. 41]. Конфлікт між природою і суспільством знімається завдяки культурі та культуросфері третьої природи. Культура в синергетичній трактовці культурної динаміки є така соціальна організація, в якій спостерігається зріст впорядкованості системи і сам хаос конструктивний в своїй руйнівності: в ньому гинуть нежиттєздатні системи, що веде до її реорганізації до тих пір, поки культурна система не набуває якості самоорганізації. Інформація набуває надприродної якості, ціннісного смислу. В.Ф.Капіца виокремлює такі культурологічні просторово-часові виміри: комунікативний, ціннісно-смысловий, когнітивний, інформаційно-інтелектуальний, творчо-реалізаційний, естимативний (ціннісно-нормативний) [6, с. 45]. Шлях розвитку пов'язаний із самоорганізованими системами неможливо нав'язати із-зовні.

Сучасні вчені виокремлюють множинні реальності в процесі взаємодії суб'єкта і об'єкта. Г. Гарднер розробив теорію множинних інтелектів, в якій поєднано матеріальне існування участків головного мозку з психічними властивостями множинних інтелектів. Особливий інтерес представляють його погляди щодо співвідношення «Я» та «Інший» в різних системах культур. Західним культурам притаманно виокремлювати «Я», цінувати все, що з ним пов'язано: психологи, що визнають «Я» цінують розвиток шляхом самосвідомості. Східна культура цінує таке ставлення до світу, в якому «Я» без іншого – ніхто. Існує й матеріалістична позиція в психології, яка вважає, що «Я» і «Ти» – це поняття, обумовлені потребами мови. За Ф. Коркюфом, внаслідок «множинності соціального досвіду» суб'єктів реальність проявляється в різних способах судження під час вираження думок, вірувань, аргументів, доказів, мають розрізнені галузі дискурсу, представлені множинністю комунікативних контекстів. Тому сама реальність в аспекті «поняття ментальності» є утворенням «між вибором наявних ресурсів і логікою ситуацій, що переживаються» (М. Добрі). Що людина може зробити виходячи з логічної оцінки ситуації? В.Ф. Капіца виокремлює декілька типів «архетипічних реальностей»: «звичайна реальність», яка формується шляхом вибіркового сприйняття, неконцентровано, нестабільно; «відфільтрована реальність» як відбір необхідних для виживання подразників, погоджена реальність, як буття для нас; «імпринтингова реальність» формується в разі особливостей характеру сприйняття людиною дійсності, що обумовлена вродженими генетичними програмами (К. Лоренцо, О. Хейнрот); «галографічна реальність» світу, за К. Прибоамом, сприйняття не тільки даного моменту, а й асоційованого комплексу цього моменту з даними нашого минулого досвіду; «холономна реальність» (Д. Бом, К. Прібрам) – позапросторовий і позачасовий прихований порядок; «реальність метафізичного космічного бачення» (Лірі-Уілсон) – реалізується ідея тілесно-духовної єдності [6, с.100].

Сучасний психолог С.В. Ковальов виокремлює чотири реальності: унітарна, сенсорна, понятійна та містична. Людина, що керує унітарною реальністю повинна вміти пристосуватися до світу правил, принципів, законів, канонів. Але принципи та правила відносно різних ситуацій не є діючими однозначно, не є універсальними. Тож інший спосіб адаптації у світі вимагає логічної поведінки, здорового глузду, переконань, вигоди для себе. Але в рамках тих чи інших логічних координат, того чи іншого смислового контексту одна й та ж сама логічна думка може бути як хибною, так і істинною (що в епоху античності було доказано філософом Зеноном). Сократ зазначив: існує універсальна єдина для всіх істина. Отже, щоб знаходити взаєморозуміння з іншими людині необхідно вміти пізнати універсальні істини, які є відображенням належності людини до абсолюту. Вони увібрали в себе енергію вічності та незавершеності. Підвищення рівня самосвідомості особистості сприяє її духовному росту, така людина здатна бути вільною і творити світ за законами добра, істини та краси, що в епоху античної філософії було актуальним питанням, адже предметом філософських роздумів був космоцентризм. У перекладі з грецької мови «космос» означає гармонія світу внутрішнього зі світом зовнішнім. Дане питання є актуальним і зараз для кожного: людина повинна гармонійно адаптувати свій мікрокосм на основі самоусвідомлення себе у макрокосмі. Четвертий рівень реальності, за С.В. Ковальовим, реальність містична, яка є доступною мудрій людині, що є вільною в духовному сенсі.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Зовнішньої свободи не буває без свободи внутрішньої, зазначають філософи. Сучасний світ ускладнюється, і щоб успішно адаптуватися до нього особистість повинна вміти керувати всіма чотирма реальностями. Для цього необхідно створювати нові психотехнології для розвитку ноосферної самосвідомості, що сприятимуть диференційованості та особистісному зростанню.

Список використаних джерел

1. Бейли, Аліса А. Душа и её механизм. От интеллекта к интуиции / Аліса А.Бейли – М. : Амрита-Русь, 2007. – 304 с.
2. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія / Мирослав Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
3. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта / Г.Гарднер – М. : ООО «И.Д.Вильямс», 2007. – 512 с.
4. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант – Симферополь : «Реноме», 1998. – 528 с.
5. Капіца В.Ф. Гносеологічні перетворення знання і ноуменальне пізнання. Духовно-ціннісний аспект. Гносеологія. Монографія. Ч. IV / В.Ф. Капіца – Кривий Ріг : Видавничий центр, 2011. – 387 с.
6. Капіца В.Ф. Синергетика ноосфери і метафізика знання / Монографія. 3 частина / В.Ф.Капіца – Кривий Ріг: Видавничий центр, 2010. – 304 с.
7. О'Коннор Дж. Искусство системного мышления: необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем: пер. с англ. / Дж. О'Коннор, И. Макдермотт. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 256 с.
8. Петухов В.В. Образ мира и психологическое изучение мышления / В.В. Петухов // Вестник Московского Университета : сб. науч. тр. – М. : [б. и.], 1984. – № 4. – С. 13–20.
9. Познание человека человеком / Под ред.. А.А. Бодалёва, Н.В. Васиной. – СПб. : Речь, 2005. – 324 с.
10. Ревонсуо А. Психология сознания / А. Ревонсуо. – СПб. : Питер, 2013. – 336 с.
11. Рікер П. Сам як інший / П. Рікер. – К. : Дух і література, 2002. – 458 с.
12. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание / С.Л. Рубинштейн. – М. : [б. и.], 1957. – 226 с.
13. Тітов І. Г. Психологічні аспекти світогляду особистості / І.Г. Тітов // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 11. – С. 2–5.
14. Моль А. Теория информации и эстетическое восприятие / А. Моль – М. : ИД «МИР», 1966. – 352 с.
15. Успенский П.Д. Психология возможной эволюции человека; Космология возможной эволюции человека / П.Д. Успенский. – СПб. : ИД «ВЕСЬ», 2001. – 192 с.

А.А. Козум

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

В статье рассмотрены новые перспективы развития психологии в современном научно-информационном пространстве. Автором осуществлено теоретико-методологическое исследование культурологических детерминант развития личности: социо-культурная коммуникативная среда; сознание как регулятор идей; априорно заданные познавательно-коммуникативные особенности, способствующие различным формам развития сознания; ноосферные феномены развития, самоорганизации, самореализации. Автором выделены основные тенденции развития личности в обществе: приспособления, адаптация, надличностная форма поведения, отвечающих жизнедеятельности человека на уровне индивид, личность, индивидуальность. Современные науки ориентируются на учение В.И. Вернадского о «ноосфере», поэтому психологию рассмотрено как науку, которая так же переживает переходный этап в развитии наук – от научного мышления к мировоззренческой науке. ценностями которой должны стать культурно-этические и эстетические ценности (коллективность, этика применения знаний, творчески-синергетические коммуникации, сочетание западных учений и восточных и др).

Ключевые слова: *ноосфера, личность, мировоззрение, мировоззренческая наука, созерцание.*

A. Kogut

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF MODERN PSYCHOLOGY

The article is aimed to reveal new prospects for the development of psychology in the modern scientific and information space are considered. The author carried out the theoretical and methodological study of the cultural determinants of personality development: socio-cultural communicative environment; consciousness as a regulator of ideas; a priori defined cognitive-communicative features contributing to various forms of development of consciousness, the noosphere, the phenomena of development, self-organization, self-realization. The author highlights the main trends in the development of the individual in society: fixtures, adaptation, transpersonal form of behavior; according to human life at the level of the individual, personality, individuality. Modern science is guided by the teachings of V. I. Vernadsky about the «noosphere», that's why psychology is considered a science, which is also going through a transitional stage in the development of science – scientific thinking to philosophical science. Values which have become a cultural, ethical and aesthetic values.

Keywords: *noosphere, personality, worldview, scientific worldview, contemplation.*

Надійшла до редакції 3.06.2015 р.